

*Valideyn himayəsindən məhrum olunmuş uşaqlarla iş***VALİDEYN HİMAYƏSİNDƏN MƏHRUM OLUNMUŞ UŞAQLARIN İNTERNAT MÜƏSSİSƏLƏRİNİ BİTİRDİKDƏN SONRA CƏMİYYƏTƏ İNTEQRASIYASI**

UOT 37.01

Zivər Şahmar qızı Ələkbərova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin magistrantı
E-mail: ziverelekberova312@gmail.com

Rəyçilər: *fəls.e.d, prof M. Süleymanlı*
kimya ü.f.d., dos. A. Eyvazlı

Açar sözlər: *internat müəssisəsi, inteqrasiya, sosial müdafiə, himayə, uyğunlaşma*

Ключевые слова: *школа-интернат, интеграция, социальная защита, опека, адаптация*

Key words: *boarding school, integration, social protection, patronage, adaptation*

Dövrümüzdə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyası ən böyük problemlərdən biridir. İnternat müəssisəsində böyüyən uşaqların sağlamlıq ehtiyaclarının zamanında qarşılınması, onların sağlam bəslənməsi, fiziki baxımdan təmin edilməsi kimi təməl baxım xidmətləri ilə bərabər, həmçinin onların ictimai və emosional ehtiyaclarının da əksiksiz şəkildə ödənilməsi çox əhəmiyyətli faktorlardan biridir. Ancaq internat müəssisəsində böyüyən uşaqlar valideyn himayəsindən məhrum olduqlarını nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, uşaqların psixi sağlamlıqlarına təsir edəcək bir sıra risk faktorları mövcuddur ki, bu da onların sonrakı həyatlarında özünü açıq bir şəkildə göstərir.

İnternat müəssisəsini tərk etmək ərəfəsində olan uşaqların vəziyyəti ən çox müstəqil həyat qarşısında çəşqınlıq kimi xarakterizə olunur. Fakt budur ki, onların qarşısında rəsmi açıq bir yolun olmasına baxmayaraq gələcək həyat seçimində ciddi çətinliklərlə üzləşirlər.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar valideynlə-rindən ayrıldığı müddətdə və gələcəkdə bir çox psixoloji və fizioloji problemlər yaşayırlar. Valideynlərin yoxluğu uşağın inkişafının ləngiməsinə, danışmasının gecikməsinə, əzələ və zəka inkişafının zəifləməsinə gətirib çıxarır. Anadan ayrı böyüyən uşaqlar insanlarla əlaqələrin-də problemlər yaşaya bilir [3].

Qeyd etmək lazımdır ki, statistik məlumatlara nəzər yetirsək, hal-hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 24 müəssisədə valideyn himayəsindən məhrum olmuş 1559 uşaq var və həmin uşaqların 1000-ə yaxını oğlandır [9]. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş internat müəssisələrindəki uşaqlar müəyyən bir yaş həddinə çatdıqları zaman internat müəssisələrindən çıxarırlar. Məlumat üçün bildirək ki, internat müəssisələrindəki uşaqlar 16 və ya 18 yaşlarına çatdıqdan sonra oranı tərk edirlər. Qanunvericiliyə əsasən, uşaq evləri və internatlarda 18 yaşına çatmış uşaqların saxlanması qadağandır [7].

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların internat müəssisəsindən çıxdıqdan son-rakı müstəqil həyat mərhələsində fərdin sosial mühitin yeni şərtlərinə uyğunlaşması mürəkkəb çoxsəviyyəli prosesidir. Onun səmərəliliyinə sosial mühitin özündə zəruri maddi resursların olması, bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı sosial qrupların kimsəsiz uşaqlara müsbət münasibəti, eləcə də məzunun daxili mövqeyi və cəmiyyətə qoşulmaq istəyi təsir göstərir.

Cəmiyyətdə müstəqil həyata hazırlıq problemi xüsusilə internat məktəblərinin məzunları üçün aktualdır. Müstəqil həyata qədəm qoyan məzunlar mənzil əldə etmək, iş tapmaq, özlərini maddi resurslarla təmin etmək, geniş cəmiyyətlə ünsiyyət qurmaq, asudə vaxtlarını təşkil etmək, tibbi yardım almaq, öz ailələrini qurmaq və bir çox başqa problemlərlə üzləşirlər.

Hazırda bir çox internat müəssisəsində valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların müstəqil həyata hazırlanması üçün müxtəlif proqramlar hazırlanıb həyata keçirilir. Onlar uşaqların sosial çətinliklərini dəf etməyə, öz həyat məkanının sərhədlərini genişləndirməyə, öz müqəddəratını təyin etməyə, gender-rol davranışına yiyələnməyə yönəlmişdir. Uşaq evlərinin məzunları üçün bu cür sosial uyğunlaşma proqramlarına kifayət qədər müxtəlif məzmun daxildir. Bunlar: ev təsərrüfatı bacarıqlarının öyrədilməsi, özünə qulluq bacarıqları, əşyaları qaydaya salmaq və evdə rahatlıq yaratmaq bacarığı, müxtəlif infrastrukturlardan istifadə etmək bacarığı, iqtisadi davranış bacarıqları və s. Xüsusi iş növü məzunların öz ailə həyatını yaratmağa hazırlanmasıdır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların müstəqil həyata hazırlanması internat məktəblərinin müəllimləri tərəfindən həmişə fərdi həyata hazırlıq kimi başa düşülmür, müəssisə şəraitində kollektiv həyat forması ilə ondan kənarında olan fərdi xarakter arasındakı ziddiyyəti aradan qaldırmağa yönəlmiş bir amil kimi də başa düşülür [6, s.4].

Mütəxəssislər tərəfindən internatdan sonrakı hazırlığı üçün fərdi proqramın tərtib edilməsi nəticəsində internat müəssisələrində iclas keçirilir, orada müəyyən edilmiş göstəricilər və əsas problemlər müzakirə olunur, ümumiləşdirilir və onların həlli yolları hazırlanır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların internat müəssisələrini bitirdikdən sonra cəmiyyətə inteqrasiyası, internatdan sonrakı uyğunlaşması üçün fərdi plan tərtib edilir. Fəaliyyətlərin siyahısı və həyata keçirilmə vaxtı internat sonrası dəstəyin növündən asılıdır.

Proqramın nəticəsi olaraq internat müəssisələrindən məzun olmuş valideynlərini itirmiş uşaq əsasən bunları etməlidir: böyüklərlə eyni zamanda həmyaşıdları və kiçiklərlə ünsiyyət bacarıqlarına malik olmaq; kollektivdə, o cümlədən əmək kollektivində birgə fəaliyyət göstərməyi bacarmalı; ictimai yerlərdə davranış mədəniyyətinə riayət etmək və müxtəlif vəziyyətlərdə düzgün davranmaq; psixo-emosional sabitliyə, gözlənilməz vəziyyətləri adekvat qavramağa və özünü tənzimləmə qabiliyyətinə malik olmaq; ilk tibbi yardım göstərmək bacarıqlarına malik olmaq; ev təsərrüfatını idarə etməyi bacarmalı; dəqiqliyi, səliqəliliyi qorumaq, öz geyim tərzinizi yarada bilmək; uşaq baxımı sahəsində biliyə malik olmalı, ailə həyatı qurmağı və planlaşdırmağı bacarmalı; peşəkar maraqları formalaşdırmaq [4, s.5].

Dövlət Statistika Komitəsinin 2022-ci il üçün verdiyi məlumata əsasən internat müəssisələrində təlim-tərbiyə alan valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olan 611 uşaq olub. Onlardan ümumi tipli internat məktəblərində 422 uşaq var. Həmin uşaqların 414-ü valideynlərini itirən və ya valideyn himayəsindən məhrum olanlardır. Eyni zamanda, 35 nəfər uşaq evlərində, 95-i sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün xüsusi internat evlərində məskunlaşblar [10].

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyası yəni uyğunlaşması fərdin sosial mühitin şərtlərinə aktiv uyğunlaşmasının daimi prosesidir. İnteqrasiya prosesi cəmiyyətin norma və dəyərlərinin mənimsənilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Sosial inteqrasiyanın əsas təzahürləri insanın xarici aləmlə qarşılıqlı əlaqəsi və onun fəaliyyətidir. Sosial inteqrasiyaya nail olmağın ən mühüm vasitələri ümumi təhsil və tərbiyə, əmək və peşə hazırlığıdır. Sosial inteqrasiya prosesi hər bir insanın fərdi inkişafı və peşəkar inkişafı zamanı həyata keçir.

Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların, habelə onların arasından olan şəxslərin sosial müdafiəsi mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət tərəfindən təmin olunur və qorunur.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların internat müəssisələrini bitirdikdən sonra cəmiyyətə inteqrasiyası sosial müdafiənin əsas komponentlərindən biridir [8].

Uğurlu inteqrasiya prosesi insanın cəmiyyətə səmərəli uyğunlaşmasını və eyni zamanda özünü inkişafa, öz müqəddəratını təyin etməyə mane olan problemlərə müqavimət göstərməyi nəzərdə tutur.

İnternat müəssisələrinin əsas missiyası uşaqları müasir cəmiyyətdə müstəqil həyata hazırlamaqdır, lakin hazırda bu təlimin səviyyəsini yetərli hesab etmək olmaz. Bunu biz gələcəkdə internat müəssisəsinin uşaqları nə dərəcədə yaxşı hazırlaya bilməsindən görəcəyik.

Şəxsiyyətin normal inkişafı üçün tək-cə bioloji deyil, həm də sosial və mənəvi ehtiyacları ödəmək lazımdır. Özünə, başqalarına, cəmiyyətə, vətənə və s.-ə şüurlu münasibət bəsləyən, fəal həyat mövqeyi olan, həyat perspektivini qurmağı, münaqişələri konstruktiv həll etməyi bacaran bir insan yetişdirməyi bacarırsansa, başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədə olsaq, belə bir şəxsin uğurlu sosial uyğunlaşmasını inamla proqnozlaşdırma bilərik.

Nəticədə qeyd edə bilərik ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar internat müəssisəsində olduqları müddətdə və internat müəssisələrini tərk etdikdən sonrada onlara dövlət hər zaman dəstəkçidir. Bununla yanaşı yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi onların cəmiyyətə daha rahat bir şəkildə inteqrasiya olunmaları və yaşam səviyyələrinin yaxşılaşdırılması üçün müxtəlif tədbirlər görülür. Bütün bunların əsas məqsədi ölkəmizin gələcəyinin sağlam təməllər üzərində qurulması üçündür, çünki *gənclik* millətin *gələcəyinin*, inkişafının təməli dərəcəsidir.

Problemin aktuallığı. Hal-hazırda cəmiyyətimizdə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara çox böyük önəm verilir və onlar üçün istər dövlət tərəfindən, istərsə də internat müəssisələri tərəfindən müəyyən proqramlar hazırlanır və həyata keçirilir. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların internat müəssisələrini bitirdikdən sonra cəmiyyətə inteqrasiyasının vacibliyi də onların gələcəyinin daha sağlam təməllər üzərində qurulması üçündür. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların problemlərinin həll edilməsi cəmiyyətimiz üçün hər zaman aktual məsələlərdən biri kimi qalacaq.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların internat müəssisəsini bitirdikdən sonra cəmiyyətə daha asan bir şəkildə inteqrasiya olunmaları üçün müxtəlif proqram və üsulların effektiv nəticələri haqqında məlumat verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən sosial iş sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən müəllimlər və sosial iş ixtisası üzrə təhsil alan tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. N.X. Nəcəfova. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar problemi sosial iş kontekstində. Bakı, 2015.
2. T. Rəsulzadə Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaq və yeniyetmələrin psixoloji problemləri. Bakı, 2018.
3. https://elenamaticchina.ucoz.net/konsultasiya/socializaciya_detej-sirot.pdf
4. <https://hafta.az/internatdan-cixan-genclik-144364-xeber.html>
5. <https://e-qanun.az/framework/3859>
6. <https://report.az/sosial-mudafie>
7. <https://report.az/sosial-mudafie/internat-muessiselerinde-meskunlasanusaqlarin-sayi-aciqlanib/>

3.ИИ. Алекперова

**Школа-интернат для детей, оставшихся без попечения родителей
интеграция в общество после окончания учебы**

Резюме

В статье представлена информация о процессе адаптации детей, лишенных родительской опеки, к обществу после окончания школы-интерната. Также подробно показаны проблемы, с которыми могут столкнуться дети в процессе адаптации, и пути их преодоления. Позже также было упомянуто, что школы-интернаты готовят различные программы, чтобы сделать процесс адаптации детей в обществе более эффективным.

Z.Sh. Alakbarova

**Boarding school for children deprived of parental
care integration into society after graduation**

Summary

The article provides information about the adaptation process of children deprived of parental care to society after graduating from a boarding school. The problems that children may face during the adaptation process and the ways to overcome them are also shown in detail. Later, it was also mentioned that various programs are prepared by boarding schools to make the process of children's adaptation to society more effective.

Redaksiyaya daxil olub: 20.09.2023